

Ahmed Rıza . (1858-1930). Siyaset adamı, Jön Türk ~~hâdîssî~~ hareketi liderlerinden, yazar, tarihçi, 2. Meşrutiyet Meclis-i Meb'usan ~~Başkanı~~ ve Ayan Reisi. İstanbul'da Vaniköy'de doğmuştur. Babası Ali Rıza Bey Viyana ve Berlin Sefaretlerinde dört yıl Başkâtiplik ve Müsteşarlıkta bulunmuş, İstanbul'da Hariciye Teşrifatçılığı ifa etmiş, 1. Meclis-i Mebusanda ayan azası yapılmış, Meclisin feshinden sonra (1878) Sultan Murad'la ilgisi olduğu şüphesile, o yıllarda Konya vilâyetinin Sancağı olan Antalya'ya İskân ve Muhacirin Müdürü tayin edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmış ve orada vefat etmiştir (1889). Devrin İngiliz kiyafeti modasına uygun giyin^{diğin}, kendisine "İngiliz" lâkabı takılmış ve İngiliz Ali Bey olarak anılmıştır. Annesi Naile Hanım, İhtida etmiş bir Avusturya asil ailesinin kızıdır. Ahmed Rıza'nın ceddi, Mısır Kadılarından Fındık Molla'nın oğlu olup 3. Sultan Selim'in Sır Kâtipliğinde bulunmuş ve Kabakçı Mustafa isyanında şehid edilmiş, Kemankeş Ahmed Efendidir. Onun oğlu Sultan Mahmud'un Zahir ve Hazine Nazırlığını görmüş olan Rıza Efendi, Ahmed Rıza'nın büyük babasıdır.

Ahmed Rıza küçüklüğünde astma hastalığı çektiğinden muntazam bir tahsil görememiş, Beylerbeyi Rüştiyesini bitirdikten sonra Mahrec-i Aklâm (Devlet Dairelerine memur yetiştirme mektebi) a, oradan da Galatasaray Mekteb-i Sultanî'sine devam etmiştir. Hastalığı yüzünden çocukluğu Vaniköy sirtlarındaki ~~çiftlik~~ çiftliklerle ~~ve~~ yalılarında, kara ve balık avı ve bahçe işleriyle geçmiş, evde aldığı özel derslerden şiire merak sarmış, henüz 15 yaşında iken bir kaç şarkısı bestelenmiştir. Babasının ayan azası yapılması üzerine kardeşlerine hitaben yazdığı manzume şu tam tarihle biter :

"Oldu aza babamız Meclis-i Ayan'a bu yıl" (1294) (M.1877).

Ahmed Rıza memuriyete Bab-i Alî Tercüme Odasında başladı, daha sonra istifa etti, Antalyaya babasının yanına gitti, orada köylülerin ziraî çalışmaları ile ilgilendi, mesailerinin daha verimli hale getirilmesi gereğini görerek ziraat uzmanı olup memlekete yararlı olmak kararını verdi, Paris'e ziraat tahsiline gitti (1881). Üç yıl ^{da} Pariste (Grignon) Ziraat mektebini bitirdi, uzman ziraatçi olarak yurda döndü (1884) Devrin yeni ziraat makineleri kullanılabilecek bir işletme kurmak istedi, gerekli sermayeyi sağlayamayınca, eğitim sahasında yararlı olmak için Maarif Nezaretinden vazife istedi. Evvelâ Bursa mulkî İdadî Müdürlüğüne sonra da Bursa Maarif Müdürlüğüne tayin olundu. Dört yıl sonra bu görevden istifa ederek (1887) Antalya'ya, babasının yanına gitti. Paris'te

isimli Jön Türk

olduğu Fransızca "La Jeune Turquie" (Genç Türkiye) gazetesinde siyasî makaleler yazmağa başlamış ve bunlarla da siyasî hayata atılmıştır (Kasım 1895). Aynı zamanda da Sultan Abdulhamid'e takdim ettiği ilk lâyihasını broşür halinde yayınlamıştı gibi, Ali Şefkatî'nin Londra'da çıkarmakta olduğu "istikbal" gazetesinde de dercetmiştir (15.7.1895). Bu yayınlar üzerine Sultan Abdülhamid, Ahmed Rıza'nın da Jön Türklere katılmakta olduğunu görünce, kendisini Türkiye'ye dönmeğe ikna etmesi için, Paris Sefiri Yusuf Ziya Paşaya talimat vermiştir. Y. Ziya Paşa, o sırada Paris'te bulunan ve Ahmed Rıza Beyin yakın ahbabı olan Ebüzziya Beyi de yanına alarak Ahmed Rıza'ya ziyaretle, Hünkârın kendisine vereceği önemli vazifelere başlamak üzere İstanbul'a dönmesini istediğini ve ~~bir~~ ~~2500~~ 2500 altın Lira (Şubat 1888 raici ile 375 milyon TL.) ihsanını takdim etti. Ahmed Rıza ihsanı kabul etmediği gibi, akabinde Paris Jön Türk gurubunun ve İstanbul İttihad ve Terakki Cemiyetinin yayın organı olarak, Türkçe ~~Fransızca~~ "Meşveret" ve ayrı gazete olarak Fransızca "Mehçévérét" gazetelerini çıkarmaya başladı (1.11.1895). Yayının haftasında Paris Sefiri Yusuf Ziya Paşa geri alındı gibi, Ebüzziya Tevfik'in de yurd dışına çıkması yasaklandı. Meşveret, Türkçe nüshasının başlık altında: "Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti" Fransızcasında ise "Organe de la Jeune Turquie" (Genç Türkiyenin organı), daha altında da Pozitivizm'in undesi "Ordre et Progrès" (Nizam ve terakki) ibarelerini taşıyordu. (Bu gazetelerin Türkçesi, ~~ayrık~~ aralıklı olarak 6.5.1898 e kadar 30 sayı, Fransızcası 1.8.1908 e kadar 202 nüsha çıkmıştır). Gazeteler, diğer Jön Türk yayınları gibi, ^{Türkiye} memleketde kurulu bulunan yabancı devlet postahaneleri yolu ile sokuluyor ve yurdun her tarafına el altından yayılıyordu.

Hünkâr

Meşveret'in yayına geçmesiyle beraber "Türkiye'ye giren Meşveretlerin yarattığı kargaşayı önlemek gereği" iddiasıyla, Fransa nezdinde teşebbuse geçmiş, Fransa Hükümeti de, gazetelerden Türkçesinin kapatılmasına, (Journal Officiel (Resmî Gazete) 12.4.1896) ve Ahmed Rıza'nın hudud harici edilmesine karar vermiştir. Ancak, Fransız basınının yek vücud olarak kararı şiddetle protesto etmesi üzerine, hudud harici edilme kararını geri almıştır. Bu sırada İstanbul Hükümeti, Ahmed Rıza'yı mahkemeye vermiş "Devletin asayişini ihlâl teşebbusten, sürgün, müebbed ~~kayis~~ kalebendlik, medeni haklarından mahrumiyet, emlakinin müsaderesine" mahkûm ettirmiştir (mart 1896).

Ahmed Rıza gazetesini İsviçreye geçirdi ve ~~xxxx~~ Cenevre'de yayınlamaya başladı (Mayıs 1896). İstanbul Hükümeti harekete geçti, Meşveret'i

ayrık
ayrık
ayrık

X

basan matbaacıyı ikna ederek, Türkçe hurufatını satın aldı. Ahmed Rıza gazetesini taş baskısı ile yayınlamaya başladı ise de, sekiz sahifelik bir gazetenin elle yazılıp taş baskısı ile yayınlanması güçlüğü karşısında, Meşveret'i Belçikaya nakletti (Eylül 1897). Sultan Abdulhamid Belçika Hükümetini tazyik ederek gazetenin basılmasını yasaklattı. (26.10.1897). Belçika Parlamentosunda Hükümetin kararı şiddetli itirazlara yol açtı. Belçika mebusu Georges LORAND Meşveretin yayınlanmasını üzerine aldı. Mesele bu safhaya dokülünce, Belçika Kralı olaya müdahale etti, hem gazeteyi kapatırdı (6.5.1898) hem de Ahmed Rızayı hudud harici ettirdi. (13.12.1898). Bundan sonra Ahmed Rıza Meşveret'in Türkçesini yayınlamaktan vaz geçti. İstanbul Hükümeti gazetenin Fransızcasını da ortadan kaldırmak için ve Ahmed Rıza'yi Fransızca da hudud harici ettirmek için "Osmanlı Devletinin Hükûdarının şahsına, basın yolu ile hakaret" iddiası ile Fransız adliyesinde dava açtırdı ise de, sadece basit bir para cezasına mahkûm ettirebildi, Fransızca Meşveret'te de 2. Meşrutiyetin ilânına kadar yayını sürdürdü.

Ahmed Rıza ve İttihad ve Terakki . Askerî Tibbiye talebelerinden İbrahim Temo (Arnaud), Abdullah Cevdet (Kürd/ Arap) , İshak Sükûti (Kürd) , Ahmed Reşid (Şerkes) tarafından İttihad ve Terakki nin nüvesi oluşturulduğu sırada, Ahmed Rıza, henüz Bursa'da Maarif Müdürü idi. Paris'te Halil Ganem, Londra'da İshak Sükûti ile temaslardan sonra İttihad ve Terakki hareketini benimseyip Cemiyetin programını da, ilk defa olarak, Meşveret'de açıklayınca (3.12.1896), Avrupa Jön Türklerinin Lideri sayılır olmuştu. Ancak bu vasıf kısa sürmüş, Mizancı Murad Beyin Mısra kaçıp Mısır Jön Türklerinin mihrakı olması, Parise gelip Ahmed Rıza ile anlaşamaması üzerine Cenevreye geçerek ^{buradan} İttihad ve Terakki'nin Avrupa Merkezi sayılması, Ahmed Rıza'yı Cemiyetin manevi başkanı durumuna getirmiştir. ^{zade}

Sultan Abdülhamid'in istibdad rejimi ağırlaştıkça, harice kaçan Türkler, bölücülük peşinde olan Arap, Arnaud ve Ermeniler aydınları çoğalıyor, imkânlarına göre Mısır, İsviçre, Belçika, Fransa ve İngiltere de kümeleniyorlar, samimi veya gayri samimi Jön Türk kışvesine bürünmelerine rağmen, ayrı ayrı hizipler oluşturuyorlardı. Bu sırada, Sultan Abdulhamidin Eniştesi (Kız kardeşi Seniha Sultanın eşi) Damad Mahmud Celaleddin Paşa, oğulları (Batililerin Prens lakabını takdıkları Sultan zade) Sabahaddin ve Lutfullah Efendilerle Paris'e kaçıp (Aralık 189) Jön Türklerle katılınca, onun etrafına toplamanlarla yeni ve kuvvetli bir hizip daha oluştu.

Ahmed Rıza'nın görüşlerini kabul etmediği, muhtelif hizip ve ^g

uzaklaşmıştır. Ancak, Midhat Şukrú, Bursalı Tahir, Talât (Paşa), İsmail Canbulat'tan oluşan İttihad Terakki Selânik Gurubu ile Dr. Nazim, Bahaeddin Şakir gibi Cemiyetin ileri gelenleri, muhtelif hizip ve guruplar içinde, Batının da Türkiyeninde, şahsiyeti, dürüstlüğü, ~~xxxxxx~~ ~~xxxxxx~~ kültürü ve azmi ile tanınmış, Ahmed Rıza'dan başka lider vasfında bir kimse bulunmadığından, kendisini tutmuşler ve İttihad ve Terakki Cemiyetinin fahrî Başkanı yapmışlardır.

1907 de yapılan ve Ahmed Rıza ile taraftarlarının ekalliyette kaldıkları Kongrede, İsmail Kemal'in ileri sürdüğü "orduyu ayaklandırma" tezi, birçok gurup tarafından benimsenmiş, ~~xxxxxx~~ 3. Selânik ve 5. Kuds ordusunda yoğun bir ~~xxx~~ propaganda faaliyetine girişilerek, silâh gücü ile, İkinci Meşrutiyetin ilânı sağlanmıştır (24.7.1908).

Meşrutiyetin ilânı ile beraber İstanula dönen Ahmed Rıza, seçimlerde İstanbul mebusu ve Meclis-i Meb'usane ^{de} da Meclis Râisi olmuştur (17.12.1908). Ancak 31 Mart olayında (13.4.1909), Gazeteci Zeki ve Samim Beylerin katledilmeleri, Bab-i Alî baskını (23.1.1913) gibi kanlı olaylardaki İttihad ve Terakkinin rolü, Ahmed Rıza ile aralarının tamamen açılmasına sebep olmuş, ilk Meclisin feshinden (18.1.1912) sonraki seçime katılmamış, Hünkâr tarafından Ayan azalığına getirilmiş ~~xxxx~~ (18.4.1912) ve siyasî bir faaliyet göstermemiştir. Esasen, Meclis Reisi iken, şahsî ^{de} gâret ve ısrarile, Meclis-i Mebusa ^{de} taşıttirdiği Çırağan Sarayının yanması (19.12.1909), İstanbul halkı gözünde de itibarını fazlasile düşürmüştü. Umumî harbin sonlarına doğru, Sultan Vahideddin, Ahmed Rıza'yı Ayan Reisi yapmıştır. Bu mevkide iken, memleketin başına çökmekte olan felâketleri önleyebilmek ümidile, bir avuç vatansever aydını etrafına toplayarak "Vahdet-i Millî" (Millî Birlik) Cemiyetini kurup faaliyete geçmişse de, bir netice ~~xxxxxx~~ elde edemeden Mütareke imzalanmıştır. Ahmed Rıza, tecrübelerine güvenerek, memlekete yararlı olmak ~~xxxxxx~~ emelile, Sâd-ı Azam olmağa ~~xxxxxx~~ uğraşmış ~~xxxxxx~~ fakat ~~xxx~~ Damad Ferid Paşanın engellemelerini aşamamıştır. Yunanlıların İzmir'e çıkışı üzerine, Samsuna giden Atatürk'ün Havzadan kendisine zardığı mektupla (22.6.1919), Anadolu hareketi lehine kamu oyu oluşturmaya istegi üzerine, Paris'e gitmiş, İstiklâl Savaşı boyunca yayınladığı eser, broşur, makale, beyanet ve verdiği konferanslarla, Millî Hareket lehine bir hava yaratmayı başarmış, Ankara Hükûmeti ile anlaşmak üzere Fransanın gönderdiği temsilcisi, Franclin Bouillon'un, yollanmasında müessir olmuştur. Ahmed Rıza, Lozan muahedesinde ~~xxxxxx~~ ve Cumhuriyetin ilânından sonra yurda dönmüş (1926) Vanikoydeki çiftliğine çekilerek hatıratını ve İttihad ve Terakki

Hasan Fehmi,

~~Emine~~ nin tarihini yazmaya başlamışken, kaza ile düşüp kalça kemigi kırılmış, Hamidiye-yi Etfal Hastahanesine (Şişli çocuk Hatahanesi) kaldırılmış, orada vefat ~~etmiş~~ ^{ederak} (26.2.1930) ~~Beylerbeyi~~ ~~www~~ Kandilli mezarlığına defn edilmistir.

Sahsiyeti ve seciyesi : Ahmed Rıza muhatabına derhal hürmet telkin eden ve tesir altında birakan bir şahsiyete, kuvvetli, köklü bir kültür ve tarih bilgisine, ~~bu~~ felsefî görüşe, sarsılmaz bir ahlak selâbetine, ileri derecede bir medenî cesarete sahipti. Mağrur ve mütekebbir sanılmıştır. Bunun sebebi, Abdullah Cevdet ayarı, hem Sultan Abdulhamid'e dehalet edip söz verip, ihsan alıp ardından verdiği sözü kale almadan, yine el altından faaliyetine devam eden, Jön Türk kisvesine bürünmüş ahlaksızlaraan igrenip yüz vermemesindedir.

Dinî görüşü : Bazı çevrelerce dinsizlikle ithiham edilmek haksızlığına uğramıştır. Sebeb, dini, bir devlet nizami olarak görmeyip, tamamen indî ve şahsî bir inanç olarak kabul etmesindedir. Bugün laiklik olarak adlandırılan bu anlayış, şeriat hükümlerinin carî olduğu bir devirde, şiddetli tepkilere yol açmıştır. Halbuki Ahmed Rıza, Fransada yayınlamağa başladığı ilk makalesinden itibaren, hemen hemen bütün eserlerinde, bilhassa Fransızca Mehevêret gazetesinde, imzası altında çıkan ~~bütün~~ yazılarında, İslam dininin, dinlerin en mükemmeli, en makulu ve insanî oluşunu, sosyal hakları tanıyan ve sosyal değeri bulunan tek din olduğu gibi, kadını ~~insan~~ "insan" sayan ve "cennet anaların ayakları altındadır" diyecek kadar kadını yücelten, yegâne din olduğunu ısrarla belirtmiştir. Asırlar boyunca, Türk ve Osmanlı İmparatorluklarının, İslam dininin ~~esasları~~ esaslarından olarak benimsedikleri, "ahlak, adalet ve müsamahayı", siyasetlerinin temeli ittihaz ~~ettiklerini~~ ettiklerini ve tatbikatta bunlardan asla şaşmadıklarını, her fırsatta, tarihî misalleri ile açıklamıştır. Osmanlı Devletinin başına gelen bütün felâketler, siyasetinde ahlâklı olması, bilhassa İslamiyetin esaslarına uyarak, diğer din mensuplarına karşı, ~~gay~~ hududsuz bir anlayış ve müsamaha ile hareket etmiş olmasından ~~ilgi~~ ileri geldiğini, misalleriyle belirtmekte, Ayrıca, İslamiyetin müsamaha anlayışının, Türkün ruhuna son derece uygun oluşu dolayısıyla, dinin bu emrine, Selçuk ve Osmanlı Türk Devletleri kadar, diğer Müslüman Devletlerin uymadıklarını belirtir. ~~ve~~ Osmanlı İmparatorluğunu yıkanın, tabaasını teşkil eden gayri müslim anasırın ve yardımcılarını Batı Devletlerinin, bu müsamaha ve adaletli davranışları istismar ~~etmiş~~ edenler olduğunu vurgulamıştır. Ahmed Rıza "Tolérance Musulmane" (İslamda müsamaha) isimli eseri ile yine

aynı başlık altında, Fransızca gazetesindeki yayınları, "La Faillite morale de la politique Occidentale en Orient" (Batının Doğu politikasının ahlakem iflâsı) isimli son eseri, müslümanların insanî davranışlarına karşı, Batının hainliklerinin misalleri ile doludur. Bu misallerin tamamı da Batılı yazarların eserlerinden derlenmiş ^{it'raflardır} ~~muhtemeldir~~.
Siyasî Düşünceleri : Siyasetin temelini ahlak olarak alır. Gayeye ulaşmak için zora baş vurulmasını, tehdidi, şantajı, komiteciliği ve entrikaları red eder. Siyaset yapmak, memlekete hizmet etmek bahaneleri ile şahsî menfaat sağlanmasına karşıdır. Memleketin kalkınabilmesi ve felâketten kurtulabilmesi için halkın eğitilmesinden başka çare olmadığı kanaatinde. Bunun için Hz. Muhammedin [«]Ölümden beşiğe kadar ilim tahsil ediniz" emrini veren başka bir din olmadığını belirtirken, idarelerin bu emri samimiyetle benimseyip hareket etmelerini ister. Sultan Abdulhamid'in yürürlükten kaldırdığı ~~ana~~ Kanun-u Esasî'yi, meriyete konulmasını, ancak daha ~~esuv~~ evvel elden geçirilerek Devletin ~~ana~~ idareci unsur ^{una,} idarî hakimiyet verici kısımlar ilâvesini ister. Anasırdan milliyetçilik ve ayrıcalık güdenlerin düşman telekki ~~edilmelerini~~ ister. Sultan Abdulhamid'e karşı değil, hatalı gördüğü idare sistemine ve herşeyi bilfiil hal etmek isteyen sonsuz kudret ve selâhiyetine karşıdır. Tanzimattan beri, Batılıların bir müdahale vasıtası olarak kullandıkları "islahat" projelerini, eyaletlere ve anasıra göre ayrı ayrı değil, bütünü memlekete şamil olarak ele alınması fikrinde. Hilâfet hakkındaki düşüncesi pek kesindir : "Hilâfet Âl-i Osman'ın mutlak ve meşru hakkıdır, asla elinden alınamaz, terk edilemez." Bırakılması demek, "Türkiyeyi kendi elimizle büyük Devletlikten küçük Devletliğe indirmek olur" der. Silâhlı kuvvetlerin vazifesinin, vatana korumak olduğunu, ancak memleketin siyasî ortamının tehlike arz etmesi halinde, müdahalesinin şart ^{sayıldığına} ~~olduğuna~~, tehlikeyi önledikten sonra kişîyaya donmesinin zaruri bulunduğu fikrinde.

Ahmed Rıza bu siyasî düşüncelerini yüzlerle makalesinde işlediği gibi, Hünkâra takdim ettiği ^{altı} ~~beş~~ lâyihasında, Sadr-i Azama sunduğu arızalarında ve "Vazife ve Mes'uliyet" başlığı altında yayınladığı "Padişah ve Şehzadeler", "Asker" , "Kadın" isimli broşürlerinde tekrarlamıştır.

E S E R L E R I

Vatanın haline ve maarif-i umumiyenin islahına dair Sultan Abdulhamid Han-i Sanî Hazretlerine takdim kılınan ~~iki~~ altı lâyihadan birinci lâyiha (Londra, 1312)(1895). - Vatanın halinerve maarif-i umumiyenin islahına dair Sultan Abdulhamid Han-i Sani Hazretlerine

takdim kilinan lâ-yihalar hakkında makam-î Sadarete gönderilen mektup (Cenevre, 1313)(1896). - Vazife ve Mes'uliyet serisinden : Mukad-dime, Padişah, Şehzadeler (Kahire, 1320)(1902) . - Asker(Kahire, 1323)(1905) . - Kadın (Paris, 1324)(1908) . Batının Doğu politikasının ahlaken iflasi (Ist. 1982) (Z.Ebüzziya tercümesi). İttihad Terakki İstikbal, Osmanlı, Meşveret, Şura-yi Ümmet gazetelerinde makaleler. ~~Vefatından~~ Fransızca eserleri : La tolérance Musulmane (islamiyette müsamaha)(Paris 1907) . - La Crise de l'Orient (Doğu buhranı)(Paris, 1907). Echos de Turquie (Türkiyeden haberler)(Paris, 1920), - La faillite morale de la politique Occidentale en Orient (Batının Doğu politikasının ahlaken iflasi) (Paris 1922). Fransızca gazete ve dergilerde : La Revue Occidentale (Doğu dergisi) , Meşveret (Meşveret). İngilizce : Positivist Review (Pozitivist dergi). Vefatından sonra, Haluk Şehsuvaroğlunun, Cumhuriyet gazetesinde yayınladığı hatıra (26.1.1950 ilâ 29.2.1950). A. Rıza'nın zengin kütüphanesi ve evraki Atatürk Kültür ve Tarih Kurumundadır.

B I B L I O G R A F Y A

Ahmed Bedevî Kuran : İnkilab tarihimiz ve Jön Türkler (1945). A.Bedevî Kuran : İnkilab tarihimiz ve İttihad Terakki (1948). Ramsauer : Jön Türkler ve 1908 ihtilali (Eser 1957, tercüme 1972). A.Bedevî Kuran : ~~İnkilab hareketleri ve Milli Mücadele (1956)~~ Osmanlı İmparatorluğunda İnkilab hareketleri ve Milli Mücadele (1956). Feruz Ahmad : İttihad vs Terakki, (1908-1914) (eser 1969, tercüme 1971). Petrosyan : Sovyet gözü ile Jön Türkler (1974). Emil Birol : Mizancı Murad Bey, hayatı eserleri (1979). Şükrü Hanioglu : Dr. Abdullah Cevdet ve dönemi (1981). Dr. Birol Emil : Jön Türklere dair vesikalar (1982). Şerif Mardin : Jön Türklerin siyasî fikirleri 1895 - 1908 (1983). Şükrü Hanioglu : Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler (C.1).(1987). Paul Fesch: Constantinople aux derniers jours de Constantinople Abdul - Hamid (1909) . Baron Carra de Vaux : Les penseurs de l'Islam, (Tome 5) (1926).

TDVİSAM

Kütüphanesi Arşivi

No 2E.2503

(1962) طبعه في سنة 1962 في بيروت